

מוסר ותיקון ביהדות שעת צחנך לקראת יום כיפור

מטרות:

1. התלמידים יבינו כי בידי כל אדם נתונה הבחירה בין טוב ורע
2. התלמידים יפגשו את המושג "תיקון" ביהדות ויראו בו תהליך חתירה למוסריות אישית וחברתית
3. התלמידים יכירו את יום הכיפורים כיום ייחודי המאפשר לאדם ולחברה לעסוק בתיקון עצמם לקראת השנה החדשה

לצורה:

יום כיפור הגנו יום שיא הצביא לקיצס את עשרת יצי תשובה. ביום זה על פי המסורת, נחתם הספר בו נשקלים צעשיו של אדם במאזני זכות וחובה ולפיהם הוא נידון לחיים או למיתה. על פי התפישה הערכית היהודית המצקצת את האדם בצרכו, בידי כל אדם קייצת היכולת לבחור את צעשיו בין טוב ורע. היהדות מכירה בכך ששגיאיה היא אנושית וצתוך כך נשענת על רעיון ה'תיקון', בצהלך עשרת יצי התשובה ניתנת לאדם ההצדצנות 'לחזור בתשובה' לנתח ולהעציק בבחירות שקיים בשנה החולפת ולשוב בו צדרכיו הרעות. לאחר יום כיפור יכול האדם לפתוח שנה בדרך חלק ונקי. שיעור זה עוסק בצושג התיקון ביהדות וקורא לתלמידים לעשות חשבון נפש, לקחת אחריות אישית על צעשיהם ולפתוח דף חלק לשנה החדשה.

חלק א' – הכל צפוי והרשות נתונה 20 דקות

אמור/י:

אנחנו הולכים לבחון יחד את המנגנון המחשבתי של אדם בכל סיטואציה בה הוא נתקל במציאות.

- **דעת טוב ורע** – בקש/י משלושה תלמידים לעמוד בשורה למול הכתה, התלמיד האמצעי יהיה האדם – תנ/י לו כרטיסיית דילמה, התלמיד מצדו האחד יהיה השטן – תנ/י לו כרטיסיית דמות והתלמיד מצדו השני יהיה המלאך – תנ/י לו כרטיסיית דמות. הנחה/י את התלמיד באמצע לספר את הדילמה, על התלמידים מצידו לשכנע אותו כיצד לפעול במציאות – כל אחד לכיוונו. תנ/י 2-3 דילמות.

הדילמות:

- ✓ הלכת לקנות דורייטוס. נכנסת למכולת וראית שהמוכרת לא שם. עוברת לך המחשבה בראש שאולי פשוט תקח שקית ותסתלק... זה לא יזיק לאף אחד...
- ✓ אחיך הקטן רוצה שתעזור לו בשעורי בית אתה יודע שזה יכול לשפר לו ממש את הציון. עוברת לך המחשבה בראש להתנות את עזרתך בכך שהוא יכין לך כריך לבית הספר כל יום וינקה לך את החדר פעם בשבוע...
- ✓ נסעת בסקיטבורד בבית למרות שאמא לא מרשה ובמקרה שברת את האגרטל האהוב עליה שהיה של סבתא עוד בקראקוב. אתה ממש מפחד. עוברת לך המחשבה בראש להאשים את העוזרת שבדיוק היתה היום...
- ✓ אתה במסיבה. חבר שלך לא הגיע כי הוא חולה. חברה שלו עושה לך עיניים כל הערב... תיכלס, היא מוצאת חן בעיניך. עוברת לך מחשבה בראש...

שאל/י:

- מוכרות לכם סיטואציות כאלו? האם לכלל בן-אדם יש שטן כזה ומלאך כזה בראש?
- האם יש אנשים שיש להם רק שטן וכאלה שיש להם רק מלאך?
- למה האנשים כל הזמן חוטאים? למה יש צדיקים ורשעים? האם זה בגלל שהם נולדו ככה? מה משפיע על הבחירה?

אמור/י:

כבר אלפי שנים מתנהל ויכוח בחברה האנושית בין שתי גישות: גישה שאומרת שהאדם אינו אחראי למעשיו, בגלל שאלוהים/הטבע/הגורל כבר קבע את הכול מראש, וגישה אחרת שאומרת שהאדם אחראי למעשיו מכיוון שבניגוד לשאר החיות בטבע יש לו יכולת לבחור אותם. זהו ויכוח שמשותפים בו פילוסופים, שופטים, אנשי דת וסתם אנשים - כל אחד מהכיוון שלו.

שאל/י:

- מה אתם חושבים שנאמר על כך ביהדות?

▪ **מתוך "הלכות תשובה"/הרמב"ם** - חלקי לתלמידים את הנספח והקרא/י, בהתאם לזמן ומידת הסבלנות של התלמידים, ניתן לקרוא רק את הפסקה הראשונה או את כל הקטע.

"רשות כל אדם נתונה לו: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו; ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה "הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת, טוב ורע" (בראשית ג, כב)-- כלומר הן מין זה של אדם היה אחד בעולם, ואין לו מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא, "פן ישלח ידו" (שם).

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טיפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן, אלא כל אדם ואדם ראוי להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כירבעם, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי, או כיליי או שוע; וכן שאר כל הדעות.

ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו, ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזה דרך שירצה. הוא שירמיהו אומר "מפי עליון לא תצא, הרעות והטוב" (איכה ג, לח)-- כלומר אין הבורא גוזר על האדם לא להיות טוב, ולא להיות רע."

פירוש – בידי כל אדם יכולת הבחירה למעשיו – האם יעשה מעשים טובים או מעשים רעים. בכך נבדל האדם מבעלי החיים, ביכולתו להיות מוסרי ולא לפעול כחיה בג'ונגל העיוורת לצרכי הסובבים אותה. הטוב והרע הם מוחלטים וידועים ובידי האדם יכולת להכירם ולפעול ביחס אליהם. מעשיו של האדם תלויים אך ורק בו ואין כח עליון שמכוון את החלטותיו.

שאל/י:

- מה חשוב לרמב"ם להגיד לעם ישראל על היכולת של האדם לבחור?
- למה הרבה אנשים חושבים שאלוהים מכוון את מעשי האדם? (כי זה יותר נוח שמישהו אחר אחראי על החיים שלך)

– האם אתם מסכימים שכל אדם יכול להיות הכול וזה תלוי רק בבחירה שלו? מרגישים ככה על עצמכם?

אמור/י:

על פי תפישת היהדות, האדם יכול לבחור תמיד בין טוב ורע ולהגדיר בבחירותיו ובמעשיו את עצמו.

חלק ב' – רעיון התיקון ביהדות ויום כיפור כיום תיקון 20 דקות

שאל/י:

– אז איך צריך לדעתכם להתייחס כעם לכך שאנשים לא תמיד מקיימים את הצו המוסרי-לא תמיד בוחרים בטוב? הם מחוץ לעם-צריך להוקיע אותם? צריך להעניש אותם? צריך לוותר להם?...

▪ **מתוך "הלכות תשובה"/הרמב"ם - קרא את פסקה ד' מ"הלכות תשובה":**
"...וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידינו, ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרשות עתה בידינו."

שאל/י:

– מה הרמב"ם מציע למי שכבר חטא? (אם יש צורך, הסבר שהמושג "חזרה בתשובה" לא מתכוון להיחפז לדוס אלא לשוב אל הטוב והמוסרי - או בתפישה הדתית לשוב אל אלוהים).
– האם אתם חושבים שכל אדם שחטא יכול גם "לחזור בתשובה" ולבחור בטוב? אם לא - למה? אם כן - במה זה תלוי? (חינוך, מפגש עם אנשים אחרים, אהבה)

אמור/י:

הרמב"ם מבטא כאן רעיון גדול ועתיק בעם היהודי - רעיון התיקון. לפי המסורת היהודית האדם יכול להשתנות - הוא יכול לבחור מה להיות! גם אם האדם חטא, הוא יכול תמיד לבחור בטוב - לתקן ולשוב בו מדרכיו הרעות.

שאל/י:

– האם זה קל לעשות תיקון לדעתכם?
– מה יכול לעזור לאדם לבחור לתקן את עצמו?
– אם כל הסביבה שלך חוטאת, האם תצליח להיות צדיק? מה צריך לייצר במציאות כדי לאפשר את אותה חזרה בתשובה?

אמור/י:

כדי לעזור לאדם לבחור בתיקון, ביהדות קיימים מועדים מחזוריים בהם נדרש העם כולו לעסוק בחשבון נפש. היהדות בעצם מייצרת סביבה משותפת לתיקון אישי וחברתי. מועד מחזורי כזה הוא יום כיפור אשר מהווה את השיא של תהליך חשבון הנפש הנעשה במהלך עשרת ימי תשובה בו נדרש האדם הבודד להביט על חייו בשנה החולפת, לבחון את מעשיו כלפי אנשים אחרים וכלפי אלוהים, לבקש סליחה על חטאים ולחזור בתשובה לקראת תחילתה של השנה החדשה בה יהיה אדם טוב יותר.

לְצוּרָה:

צוּרָה תִּיקוּן נוֹסָפִים בִּיהוּדוֹת

שְׁנַת שְׁמִיטָה: שְׁנַת הַחֻזְרָת אַחַת לַשְּׁבַע שָׁנִים בַּחֹל אִיסוּר עַל עֵיבוֹד הָאֲדָמָה וְעַל עֲשִׂיַת רוּחַ אִישֵׁי צְפָרַיִם וְכָל הַיְבוּל צוֹתֵר לְאָכָל עַל יְדֵי כָלֵל הָעָם. שְׁנַת זוֹ נוֹעֶדֶת לְשֵׁם לְקִיחַת אַחֲרִיּוֹת עַל הָאֲנָשִׁים הַחֲלָשִׁים בְּעַם עֲנִיִּים, יְתוּמִים, אֶלְמָנּוֹת... זֶהוּ צוּרָה הַקּוֹרָא אֶת הַחֲבֵרָה כּוֹלָה לְחַשְׁבוֹן נֶפֶשׁ תּוֹךְ שִׁיבַת לֵב לְשֵׁאלַת הַצֶּדֶק הַחֲבֵרָתִי וְאַחֲרִיּוֹת הָעָם לְכָלֵל חֲבָרָיו וְדוֹרְשַׁת תִּיקוּן חֲבֵרָתִי.

שְׁנַת יוֹבֵל: שְׁנַת הַחֻזְרָת אַחַת לַחֲמִישִׁים שָׁנִים בַּחֹל חֲלִים חוֹקֵי הַשְּׁמִיטָה וְאַלִּיהֶם נוֹסָפִים שְׁנַיִם: כָּל הַנְּחָלָאוֹת שְׁבוֹת לְבַעֲלֵיהֶן הַקְּוֹרִיִּים (אִם לְאוֹרֵךְ הַשָּׁנִים הֵם יִרְדּוּ צְנַכְסִיָּהֶם אוֹ אִיבְדוּ אֶת הַקְּרָקַע צְעָמִים שׁוֹנִים) וְכָל הָעֲבָדִים הָעֲבָרִיִּים צְשׁוּחָרִים צְעֲבֹדוֹתֵם. שְׁנַת הַיּוֹבֵל הִיא הַשִּׂיא שְׁבַתִּיקוּן הַחֲבֵרָתִי.

יוֹם כִּיפּוּר, שְׁנַת שְׁמִיטָה וְיוֹבֵל, הַקְּבֻעִים בְּלוֹחַ הַשָּׁנָה הַיְהוּדִי מֵיִצְרִים בְּעַם אֶת הַצְּמִיאוֹת הַצְּאֵפָשֶׁרֶת וְדוֹרְשַׁת חַשְׁבוֹן נֶפֶשׁ וְתִיקוּן צְתִמִּיד שֶׁל הָאָדָם בִּיחַס לְסִבִּיבָתוֹ, בִּיחַס לְחֲבֵרָה בַּחֹל חֵי וּבִיחַס לְעַם כּוֹלּוֹ, הָאָדָם הַיְהוּדִי וְהָעָם הַיְהוּדִי נִדְרָשִׁים לְכוּוֹן עֲצָמִים לְצֶדֶק חֲבֵרָתִי הַחֲבֵרָה הִיא צְהָ שְׁחֻשׁוֹב, הָאָדָם וְאוֹשְׁרוֹ, וְלֹא נִכְסֵי כְּזֶה אוֹ אַחֵר.

שְׁאֵלָה:

- מֵתוֹךְ מַה שְׁאַתֶּם מְכִירִים, מֵהֶם מִנְהַגֵי יוֹם כִּיפּוּר וּמִדּוּעַ עוֹשִׂים אוֹתָם? (תְּפִלָּה, צוּם, סִיגוּף, תְּקִיעָה בְּשׁוֹפָר...)
- הֲאִם יוֹם הַכִּיפּוּרִים מְכַפֵּר עַל כָּל הַחַטָּאִים? עַל אִילוֹ חַטָּאִים יוֹם הַכִּיפּוּרִים לֹא מְכַפֵּר וּמִדּוּעַ לְדַעַתְכֶם?

■ הַקְּרָא/י -

”עֲבִירוֹת שְׁבִין אָדָם לְמִקּוֹם יוֹם הַכִּיפּוּרִים מְכַפֵּר. עֲבִירוֹת שְׁבִין אָדָם לְחֲבָרָיו אֵין יוֹם הַכִּיפּוּרִים מְכַפֵּר, עַד שִׁרְצָה אֶת חֲבָרָיו.” (מִשְׁנָה יוֹמָא פְּרָק ה' עִמּוּד ב')

שְׁאֵלָה:

- מִדּוּעַ יוֹם הַכִּיפּוּרִים לֹא מְכַפֵּר עַל עֲבִירוֹת שְׁבִין אָדָם לְחֲבָרָיו? מַה חֲסָר?
- הֲאִם כֹּאשֶׁר אַתֶּם פּוֹגְעִים בְּחֵבֵר, הַמְּצִיאוֹת יִכּוֹלָה לְהַשְׁתַּנּוֹת בְּלִי שְׁתַּקְחוּ עֲלֵיהֶם אַחֲרִיּוֹת?
- מַה צְרִיךְ לַעֲשׂוֹת כְּדֵי שְׁתַּתְּקִיִּים כְּפָרָה עַל עֲבִירוֹת שְׁבִין אָדָם לְחֲבָרָיו?

סִכּוּם:

כְּפָרָה עַל עֲבִירוֹת שְׁבִין אָדָם לְחֲבָרָיו תְּלוּיָה בְּמוֹשֵׁג יְהוּדִי חֻשׁוֹב נוֹסָף - ”הַסְּלִיחָה”. הָאָדָם יִכּוֹל לְבַחֵר לְתַקֵּן אֶת עֲצָמוֹ וּלְשׁוֹב בּוֹ מִדְּרָכָיו הָרַעוֹת (לַעֲשׂוֹת ”תְּשׁוּבָה”) אֲבָל הוּא מְחוּיִיב בְּפִגְשׁ דִּיאֲלוֹגִי עִם הַנִּפְגַּע מִן הַחַטָּא שֶׁרָק הוּא יִכּוֹל וְצָרִיךְ לְסַלּוֹחַ. אֶת הַתְּשׁוּבָה נִיתֵן לַעֲשׂוֹת לְכָל אוֹרֵךְ הַשָּׁנָה אֲבָל עֲשֵׂרֶת יָמֵי תְּשׁוּבָה מִיּוֹחֲדִים בְּכַךְ שֶׁהֵם מֵאַפְשָׁרִים סְבִיבָה קוֹלְקָטִיבִית אֲשֶׁר מִמְּקַמַּת אֶת הַתִּיקוּן, הַתְּשׁוּבָה וְהַסְּלִיחָה בְּמִרְכּוֹ. עַל פִּי הָאֲמוּנָה, בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים נַחְתֵּם עִי הִי הַסִּפֵּר הַדֵּן צְדִיקִים גְּמוּרִים לְחַיִּים וְרַשְׁעִים גְּמוּרִים לְמִיתָה וְהַבִּינּוֹנִיִּים (רֹב הָעָם מִן הַסֵּתֵם) מְקַבְּלִים עַד אֲלֵינוּ אֶת הַהַזְדַּמְנוֹת לְתִיקוּן. נִצְלוּ אֶת הַהַזְדַּמְנוֹת לְתִיקוּן, עֲרֹכוּ חַשְׁבוֹן נֶפֶשׁ, בְּקִשׁוֹ סְלִיחָה וְהַתְּחִילוּ אֶת הַשָּׁנָה בְּדָף חֲלֵק. שְׁתַּהִיָּה לְכוֹלְנוּ שְׁנָה טוֹבָה.

אחיך הקטן רוצה שתעזור
לו בשעורי בית אתה יודע
שזה יכול לשפר לו ממש את
הציון. עוברת לך המחשבה
בראש להתנות את עזרתך
בכך שהוא יכין לך כריך
לבית הספר כל יום וינקה
לך את החדר פעם בשבוע...

הלכת לקנות דוריטוס.
נכנסת למכולת וראית
שהמוכרת לא שם. עוברת
לך המחשבה בראש
שאולי פשוט תקח שקית
ותסתלק... זה לא יזיק
לאף אחד...

אתה במסיבה. חבר שלך
לא הגיע כי הוא חולה.
חברה שלו עושה לך
עיניים כל הערב... תיכלס,
היא מוצאת חן בעיניך.
עוברת לך מחשבה
בראש...

נסעת בסקיטבורד בבית
למרות שאמא לא מרשה
ובמקרה שברת את
האגרטל האהוב עליה
שהיה של סבתא עוד
בקראקוב. אתה ממש
מפחד. עוברת לך המחשבה
בראש להאשים את העוזרת
שבדיוק היתה היום...

שטן:

עליך לשכנע את האדם לעשות את המעשה הרע בתוך הדילמה, את המעשה שפועל על פי יצר ואנוכיות ולא לוקח בחשבון אחריות על אנשים אחרים בסיטואציה.

שטן:

עליך לשכנע את האדם לעשות את המעשה הרע בתוך הדילמה, את המעשה שפועל על פי יצר ואנוכיות ולא לוקח בחשבון אחריות על אנשים אחרים בסיטואציה.

מלאך:

עליך לשכנע את האדם לעשות את המעשה הטוב בתוך הדילמה, את המעשה שפועל על פי הגיון ואחריות ומתחשב ברצונות ורגשות אנשים אחרים בסיטואציה.

מלאך:

עליך לשכנע את האדם לעשות את המעשה הטוב בתוך הדילמה, את המעשה שפועל על פי הגיון ואחריות ומתחשב ברצונות ורגשות אנשים אחרים בסיטואציה.

"רשות כל אדם נתונה לו: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו; ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה "הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת, טוב ורע" (בראשית ג, כב)-- כלומר הן מין זה של אדם היה אחד בעולם, ואין לו מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא, "פן ישלח ידו" (שם).

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טיפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן, אלא כל אדם ואדם ראוי להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כירבעם, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי, או כיליי או שוע; וכן שאר כל הדעות.

ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו, ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזה דרך שירצה. הוא שירמיהו אומר "מפי עליון לא תצא, הרעות והטוב" (איכה ג, לח)- כלומר אין הבורא גוזר על האדם לא להיות טוב, ולא להיות רע. מתוך "הלכות תשובה" הרמב"ם

"...וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידינו, ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרשות עתה בידינו. " מתוך "הלכות תשובה" הרמב"ם

"עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו. " משנה יומא פרק ה' עמוד ב'